

В.М. НАВУМЧЫК

ВЫХАВАННЕ ТВОРЧАЙ АСОБЫ ЯК ПЕДАГАГІЧНАЯ ЗАДАЧА

Пад творчай асобай звычайна разумеюць асобу, здатную да стваральна-інавацыйнай дзейнасці і самаўдасканалення. Асноўнымі кампанентамі творчай асобы з'яўляюцца: а) творчая накіраванасць (матывацыйна-патрэбная арыентацыя на творчае самавыяўленне, мэтавыя ўстаноўкі на асобасна- і грамадска-каштоўныя вынікі); б) творчы патэнцыял (сукупнасць інтэлектуальных і практычных ведаў, уменняў і навыкаў, здольнасць да прымянення іх пры вылучэнні праблем і пошуку шляхоў іх вырашэння з апорай на інтуіцыю і лагічнае мысленне, адоранасць у той ці іншай сферы); в) індывідуальна-псіхалагічныя своеасаблівасці (валявыя рысы характару, самаарганізаванасць, крытычная самаацэнка, усхваляванае перажыванне дасягнутага поспеху, усведамленне сябе як творцы матэрыяльных і духоўных каштоўнасцей, патрэбных іншым людзям).

Неабходна адзначыць вялікую колькасць і разнапланавасць у вызначэнні паняцця "творчасць". І гэта, зразумела, таму, што творчасць — дзейнасць шматбаковая. Яе загадкавасць у яе непрадказальнасці, у магчымасці творцы адкрываць самога сябе. Мы звязваем творчасць і талент з выхаваннем чалавека.

У гэтым сэнсе, калі мы гаворым пра "тэхналогію творчасці" — як вучыць творчаму падыходу, як выходзіць у сябе якасці з'рыстычнага характару, як рабіць вынаходніцтвы і інш., — мы маем на ўвазе, што гэта не тая тэхналогія, якая прадугледжвае строга дэтэрмінаваную паслядоўнасць мэтанакіраваных дзеянняў, прыводзячых да жаданага выніку. Калі б гэта здарылася, то творчасць атрымала бы статус адной з распаўсюджаных непрыбытковых прафесій. Пад тэрмінам "тэхналогія творчасці" мы будзем разумець сукупнасць тых магчымасцей, якімі авалодалі людзі на шляху да пошуку новага.

Педагагічная праблема творчасці заключаецца ў стварэнні такіх умоў, у якіх вучань за адносна кароткі тэрмін авалодае зместам вывучаных старонак Кнігі Ведаў і адкрые для сябе і чалавецтва яе новыя старонкі. Тут, натуральна, не можа быць жорсткіх рэкамендацый, бо гэта супярэчыць сутнасці паняцця "творчасць".

Да сказанага трэба дадаць думкі людзей, для якіх творчасць ёсць і спосаб існавання, і аб'ект даследавання адначасова. Так, драматург В.Розаў падкрэслівае, што акт творчасці несамавольны. "Ён не падпарадкоўваецца нават вельмі моцнаму валявому намаганню. Як ні парадаксальна, але мастак у момант творчага акта як бы не разважае. Як мне здаецца, мастак разважае да моманту творчасці і пасля яго, у час самога акта творчасці рэфлексіі быць не павінна. Больш складана, канешне, справа абстаіць з навуковай творчасцю. Але і яна — сястра мастацкай, мабыць нават родная. Некалькі гадоў таму ў адным артыкуле прачытаў заўвагу аб тым, што першакрыніцай найвялікшых дасягненняў і адкрыццяў ва ўсіх сферах культуры, навукі, тэхнікі і мастацтва з'яўляецца нечаканае і без бачнай на тое прычыны ўзнікаючае асвятленне. Гэта і ёсць творчасць".

Былі спробы даследаваць фізіялогію інтуіцыі і інтуітыўнага мыслення. Вельмі цікавым з'яўляецца пункт гледжання канадскага вучонага Г.Селье, згодна з якім "інтуіцыя — гэта несвядомы розум, які дае веды, мінуучы разважанні і ра-

зумовия висновки. Гэта імгненнае разуменне ці асэнсаванне без рацыянальнага мыслення. Інтуіцыя — гэта іскра, якая запальвае розум, яго арыгінальнасць і вынаходніцтва. Гэта ўспышка, неабходная для злучэння свядомай думкі з уяўленнем. Інтуітыўнае прадчуванне часам вылучаецца як ідэя, што аб'ядноўвае і прасвятляе раптам свядомасць і дае рашэнне праблемы, над якім мы так доўга біліся. Не выпадкова ў старажытных індзейцаў Перу паняцце "паэт" і "вынаходнік" азначаліся адным словам...²

Гарманічнае ўзаемадзеянне паміж свядомым і несвядомым розумам адрывае асабліва важную ролю ў механізме інтуітыўнага мыслення. Калі чалавек у значна большай ступені мае ўладу над прыродай, чым ведае яе законы, то гэта адбываецца таму, што яго інтэлект у стане адначасова спасцігаць толькі адну ідэю, у той час, калі дзеяннем дапамагае ўвесь падсвядома захоўваемы запас вопыту і ідэй. З цёмных схронаў уроджанай і набытай інфармацыі мы можам даставаць на святло свядомасці для лагічнага аналізу толькі адну праблему, астатнія нашы веды ў гэты час недасягальныя для такога планамернага разгляду.

Г.Селье робіць выснову: "Паколькі інтуітыўная разумовая дзейнасць можа праходзіць без удзелу свядомага кантролю, то сапраўдны навуковы аналіз немагчымы".³

Сярод даследчыкаў феномена творчасці існуюць два пункты гледжання: адны лічаць, што навучыць творчасці немагчыма, другія сцвярджаюць, што творчасці можна навучыцца. Сцвярджаецца, што без пэўных задаткаў навучыць педагога яго прафесійнай творчасці немагчыма. У яго павінны прысутнічаць такія якасці, як любоў да дзяцей і да сваёй справы, высокая маральная і эстэтычная культура, мастацкае валоданне словам, асаблівая чуласць і ўважлівасць да свету дзіцячых перажыванняў і адчуванняў. Гэтыя якасці складаюць ядро асобы педагога-майстра. Ядро і робіць чалавека асобай і прафесіяналам.

Да паняцця "творчасць" цесна падыходзіць паняцце "крэатыўнасць" (ад лац. creatio — стварэнне) як універсальная творчая здольнасць да прадуктыўнай дзейнасці, ці сукупнасць індывідуальных псіхалагічных характэрнысцей творчай асобы.

Крэатыўнасць вызначаецца як сукупнасць разумовых (дывергентнае мысленне; хуткасць, гібкасць, арыгінальнасць мыслення; шырыня катэгарызацыі; генералізаваная чуткасць да праблемы; уменне абстрагавацца, канкрэтызаваць, перагрупаваць ідэі) і асобасных (рэгуляторныя працэсы, узнёўляючыя творчае ўяўленне, фантазію) якасцей, якія спрыяюць праяўленню і станаўленню творчасці як суб'ектыўнага, індывідуальна афарбаванага стылю дзейнасці асобы.

Існуе думка, што творчасць павінна быць накіравана толькі на гуманныя арыенціры, у іншым выпадку гэта не творчасць, а чалавек, які займаецца, напрыклад, незаконнай дзейнасцю, — не творчая асоба. Такая думка памылковая таму, што любая рэч можа быць накіравана як на карысць чалавецтву, так і наадварот. У гэтым плане важным з'яўляецца выказванне П'ера Кюры ў яго Нобелеўскай лекцыі: "У злчынных руках радый можа стаць вельмі небяспечным, і мы не ў стане цяпер сабе задаць пытанне, ці выйграе чалавецтва ад ведаў сакрэтаў прыроды, ці дастаткова яно даспела, каб карыстацца ім, ці не прынясуць яму шкоду гэтыя веды. Прыклад адкрыцця Нобеля вельмі характэрны. Наяўнасць магутных выбуховых рэчываў зрабіла магчымым правядзенне грандыёзных работ. Але ж разам з тым выбуховыя рэчывы з'яўляюцца страшным сродкам разбурэння ў руках злчынцаў, якія ўцягваюць народы ў вайну. Я прыхільнік пункту гледжання Нобеля, што чалавецтва здабудзе з новых адкрыццяў больш добрага, чым дрэннага".⁴

Феномен творчасці разглядаецца намі як адзін з фактараў, які дазваляе зазірнуць у заўтрашні дзень, пераадолець бар'ер непазнанага. У навучальным працэсе ён выступае як дыдактычны фактар. Практыка педагагічнай работы павінна канцэнтраваць сваю ўвагу на кожным асобным вучні, ставячы за мэту распазнаць у ім творчыя задаткі, развіць іх і тым самым выканаць сваю місію перад грамадствам. У сувязі з гэтым паўстае пытанне: дзе лепш за ўсё чалавек развівае асабістыя творчыя задаткі: у сям'і, школе, ці ў ВНУ? Мяркую, што гэта павінна адбывацца на кожным з пералічаных этапаў. Але ж на практыцы справа абстаіць не так. Псіхалагі ўстанавілі, што 37% шасцігадовых дзяцей маюць высокі патэнцыял творчай актыўнасці, у сямігадовых рэспандэнтаў гэты паказчык знізіўся да 17%. У дарослых выяўлена толькі 2% творча актыўных. Гэтыя лічбы

ўскосна сведчаць аб тым, што сучасная масавая школа ў значнай ступені зніжае творчы патэнцыял асобы, нівеліруе яе. Сярод прычын даволі распаўсюджанай з'явы адчужэння дзяцей ад школы трэба адзначыць падаўленне патрэбы ў творчай самарэалізацыі, што прыводзіць да пазнавальнай апатыі, пасіўнасці навучэнцаў.

У задавальненні патрэбы ў такой самарэалізацыі школьнікаў і настаўнікаў бачыцца асноўны шлях гуманізацыі вучэбнага працэсу. Вось чаму задача выхавання творчай асобы павінна стаць дамінуючай у канцэпцыі школы будучага.

Сучасная педагогіка абаяваецца на тэзіс аб тым, што задаткі творчых здольнасцей ёсць у любога нармальнага дзіцяці. Задача педагогаў — раскрыць такія здольнасці, развіць іх. Відавочна, што гэта не азначае адкрыць нейкі клапан і даць прастор прыродзе чалавека. Здольнасці фарміруюцца паступова ў працэсе актыўнай дзейнасці, і вялікае значэнне мае мэтанакіраваная сістэма гібкіх педагогічных уздзеянняў, улічваючых індывідуальныя асаблівасці дзяцей.

Сёння вылучаюцца два супрацьлеглыя падыходы педагогаў-даследчыкаў да вырашэння праблемы выхавання творчасці ў дзяцей. Першы — трактоўка дзіцячай творчасці як вынік прыроджаных, інстынктыўных імпульсаў; гатоўнасць да творчасці аб'яўляецца незалежнай ад знешніх уздзеянняў. Адсюль — адказ ад актыўнага педагогічнага кіраўніцтва. Другая тэндэнцыя зводзіцца да імкнення выкарыстоўваць творчасць як адзін са шляхоў мэтанакіраванага выхавання. Наш падыход да гэтай праблемы прадугледжвае дамінуючае значэнне творчых задаткаў, адмаўленне ад спробы перабудовы іх з мэтай фарміравання "лепшых", на думку педагогаў, напрамкаў развіцця асобы.

Творчыя асаблівасці школьніка праяўляюцца ўжо ў тым, наколькі нетрадыцыйна ён падыходзіць да вырашэння тых ці іншых пытанняў, да агульнапрызнаных шаблонаў, манатонная ці не яго дзейнасць. Творчыя задаткі школьніка праяўляюцца ў яго ініцыятыўнасці, актыўнасці і самастойнасці.

Творчасць прадугледжвае трывалы пазнавальны інтарэс. Развіваць гэтую якасць неабходна ў межах вучэбных заняткаў, карыстаючыся сістэмай спецыяльных заданняў. Пры гэтым асабліва ўвага павінна звяртацца на фарміраванне ўменняў школьніка назіраць з'явы, знаходзіць для іх адэкватнае тлумачэнне і такім чынам адлюстроўваць свае адносіны да іх. Працэс гэты вельмі індывідуальны, як і сама творчасць.

Творчы працэс — гэта стварэнне новых грамадска-карысных матэрыяльных і духоўных каштоўнасцей. Вузлом, галоўнай загадкай творчага працэсу з'яўляецца яго кульмінацыя — момант адкрыцця, асвятлення, з'яўкі. У гэты вузел зцягваецца ўсё: і супярэчлівая напружанасць пошуковага мыслення, і насычанасць псіхікі перажываннямі, і пранікаючая ў невядомое інтуіцыя, і скрытая работа несвядомага.⁵ Творчасць ёсць перш за ўсё поўная сканцэнтраванасць усёй духоўнай і фізічнай прыроды. Яна захоплівае не толькі зрок і слых, але і ўсе пяць пачуццяў чалавека, яна захоплівае, акрамя таго, адчуванні, і памяць, і ўяўленне. Уся духоўная і фізічная прырода пры творчасці павінна быць накіравана на тое, што адбываецца ў душы з выяўленага свету", — гаварыў К.С.Станіслаўскі.⁶

Тыповы творчы працэс падобны сюжэту захапляючага рамана. У ім ёсць інтрыгуючая завязка, можа быць бурнае развіццё, якое часам змяняецца на спакойную плыню ці нават прыпыняецца (у творчасці — перыяд інкубацыі, унутранага выпявання ідэі, вобразу, адпачынку ад праблемы, перыяд тупіка), кульмінацыя і развязка. У завязцы творчасці свядомасць сутыкаецца з нечым неверагодным, новым, неведомым, хвалюющим, захапляющим (напрыклад, з якім-небудзь эмпірычным ці тэарэтычным фактам, які штурхае да пошуку адказу, тлумачэння яго). Такая здольнасць на мове фізіялогіі называецца рэфлексам на навіну, псіхалагі гавораць яшчэ пра сутыкненне з праблемай, пра ўзнікненне *праблемнай сітуацыі*.

У завязцы ўзнікае супярэчнасць, канфлікт паміж вядомым і неведомым, звычайным і незвычайным. І заўсёды гэта супярэчнасць такая, што ў нас няма гатовага спосабу рашэння, стратэгіі дзеянняў. Гэта і вылучае творчую сітуацыю з сітуацый, калі мы дзейнічаем на падставе знаёмых формул, лагічных штампаў, эмацыянальна-сэнсавых стэрэатыпаў.

Творчыя сітуацыі незвычайны і тым, што для паспяховага дзеяння ў іх патрабуецца асабліва любіць да супярэчнасцяў, парадоксаў, чуласць да новага. Неабходна здзіўленне, перажыванне таемнасці быцця.

Сучасны амерыканскі філосаф Г.Парсанс лічыць нават неабходнай распрацоўку новай галіны ведаў — "філасофіі здзіўлення", якая павінна даследаваць феномен здзіўлення, яго гісторыю і сучасную патрэбу ў ёй.

Адчуванне здзіўлення, фарміраванне яго творчай накіраванасці павінна стаць адной з мэт педагагічнай творчасці. Значым, што выяўленне аб'ектаў здзіўлення вучняў з дапамогай пытанняў тыпу "Што вас здзіўляе ў наваколлі больш за ўсё?" — дапамагае настаўніку індывідуалізаваць фарміраванне творчай асобы, ствараць сітуацыі завязак для творчасці як на ўроках, так і ў пазаўрочны час.

У педагогіцы часта гавораць пра этапы творчасці без іх дэталізацыі. У выніку не звяртаецца ўвага на магчымасці педагагічнага ўздзеяння на ўнутраныя механізмы творчасці вучняў — інтуіцыю, падсвядомыя працэсы. Рускі педагог В.С.Шубінскі на аснове аналізу даследаванняў па псіхалогіі творчасці, абагульнення педагагічнага вопыту, шматгадовай працы настаўнікаў школ вызначыў асноўныя звёны творчага працэсу.

Першае звяно — сутыкненне з новым. Варыянты новага, таго, што ляжыць у падмурку творчых сітуацый, практычна бясконцыя. У навуцы пачатак творчага працэсу звязваецца з выяўленнем парадаксальнага факта, з асэнсаваннем "анамаліі", "памылкі" ў прыродзе пры супастаўленні з тым, што ад яе чакалася. У выяўленчым мастацтве істотным з'яўляюцца перажыванні мастака, той настрій, які вядзе да задумы-вобраза. У выніку фармулюецца пытанне, узнікаюць творчыя цяжкасці. Той факт, што выхад з творчай сітуацыі не адшукваецца адразу, выяўляе наступнае неабходнае звяно творчага працэсу — **звяно творчай невызначальнасці**. Невызначальнасці таму, што тут чалавек пакуль што не можа зрабіць правільны выбар з магчымых варыянтаў. Тое, што завуць "пакутамі творчасці", падае менавіта на гэтае звяно.

У перыяды тупікоў, адпачынку ад свядомай працы ў творчай сітуацыі адбываецца скрытая несвядомая работа — **звяно скрытай работы**.

У пачатку трэцяга звяна завяршаецца першы этап творчага працэсу — этап узнікнення творчай сітуацыі — і пачынаюць стварацца ўмовы для пераходу ў наступнае звяно — **звяно з'яўкі**. Тут асэнсоўваецца стратэгія рашэння праблемы, ідэя, задумка. **Звяно развіцця рашэння** завяршае з'яўістычны этап. Аднак гэтага звяна не заўсёды дастаткова для пацвярджэння вернасці разрашэння творчай сітуацыі.

Таму трэба мець на ўвазе яшчэ адно звяно — **крытыкі, пацвярджэння і выканання**. Гэта звяно і стварае аснову трэцяга этапа творчага працэсу — этапа завяршэння, у якім выкарыстоўваюцца як лагічныя, так і эмацыянальна-вобразныя, эстэтычныя, а таксама практычныя крытэрыі і сродкі доказу правільнасці, каштоўнасці атрыманага рэзультату і адбываецца выяўленне ў розных формах вынікаў творчасці.

Галоўная асаблівасць творчай асобы — патрэбнасць у творчасці, якая становіцца жыццёва неабходнай. Як вядома, патрэбнасці выяўляюць у рэшце рэшт вобраз жыцця і дзейнасці чалавека. "Без творчасці незразумела пазнанне чалавекам сваёй сілы, здольнасцей, схільнасцей; немагчыма здзяйсненне самапавагі, чутых адносін асобы да маральнага ўплыву калектыва", — пісаў В.А.Сухамлінскі.⁸

Арыентацыя на разнастайнасць творчай асобы дазваляе настаўніку, па першае, адразу заўважыць праявы творчых рысаў вучня, па другое, сканцэнтраваць увагу на іх развіцці і, па трэцяе, засцерагчыся ад іх падаўлення.

Кожны этап творчасці патрабуе асаблівых праяўленняў якасцей асобы. Калі **этап узнікнення творчай сітуацыі** звязаны з усведамленнем праблемы, перажываннем супярэчлівасці рэчаіснасці, то якасць, якая інтэгруе ўсё астатняе, можа быць выяўлена формулай — "Жыць пад уплывам парадоксаў".¹⁰

З'яўістычны этап прадугледжвае стварэнне ідэі, задумкі, сінтэз новага. Тут патрабаванне іншае — "звязваць тое, што не звязваецца". Для другога этапа творчага працэсу неабходна важная якасць творчай асобы — інтуіцыя. Яна цесна прымыкае да здольнасці творчага ўяўлення, творчай фантазіі, дазваляючай "звязваць тое, што не звязваецца", супярэчлівае, у чым і ёсць сутнасць творчасці. А калі гэта так, відавочна дыялектычнасць творчых структур думкі, мастацкіх вобразаў, перажыванняў. Вось чаму асаблівую ролю ў творчасці павінна адыгрываць дыялектычнае мысленне.

Этап завяршэння прадугледжвае абаснаванне новага, праверку і ўкараненне. Асноўную якасць гэтага этапа можна выказаць формулай "правярай, ці моц-

ны падмурак" (В.С.Шубінскі). Для гэтага этапа творчага працэсу істотныя такія якасці, як самакрытычнасць (у адносінах да вынікаў творчасці) і ўпартасць, у дзядзенні справы да канца.

У школьных умовах задаткі творчай асобы нярэдка не толькі не атрымліваюць падтрымкі, але многімі настаўнікамі проста не ўспрымаюцца. Дзяцей пачынаюць папраўляць, "выпрамляць", знаходзячыся ў няведанні таго, што такая ломка — гэта шлях да нівеліроўкі асобы, да падаўлення творчага парастка ў чалавеку.

Як жа навучыць дзіця мысліць творча? Давайце прыслухаемся да саветаў В.А.Сухамлінскага: "Не абрушвайце на дзіця лавіну ведаў, не імкніцеся расказаць на ўроку пра прадмет вывучэння ўсё, што вы ведаеце — пад лавінай ведаў могуць быць пахаваны пытлівасць і цяга да ведаў. Умейце адчыніць перад дзіцём у акаляючым свеце нешта адно, але адчыніць так, каб кавалачак жыцця зазіхацеў перад ім усімі фарбамі вясёлкі. Астаўляйце нешта недагавораным, каб дзіцяці захацелася яшчэ і яшчэ раз звярнуцца да таго, што ён атрымаў. <...> Ніколі разумовыя намаганні не павінны некроўвацца толькі на замацаванне у памяці, на завучванне. Спыняецца асэнсаванне, спыняецца і разумовая праца, пачынаецца атупляючае зазубрыванне".¹¹

Выдатны савецкі псіхолаг Л.С.Выгоцкі творчую дзейнасць чалавека проціпастаўляе ўзнаўляючай, ці рэпрадуктыўнай. Сутнасць яе заключаецца ў тым, што чалавек узнаўляе ці паўтарае ўжо раней выпрацаваныя прыёмы паводзін ці ўваскрашае сляды мінулых з'яў. Рэпрадуктыўная дзейнасць чалавека, на думку Л.С.Выгоцкага, — гэта вынік дзейнасці яго мозгу, якая забяспечвае функцыю зберагання мінулага вопыту чалавека.

У навучальным працэсе вельмі значнымі з'яўляюцца як рэпрадуктыўны, так і творчы характар дзейнасці. Доля кожнага з гэтых кампанентаў вызначае характар самога навучальнага працэсу. Калі рэпрадукцыя стварае яго аснову, то, як адзначыў Я.Корчак, гэта "дэнатуралізаваныя веды, якія пазбаўляюць смеласці, заблытваюць і ўсыпляюць, замест таго, каб абуджаць, ажыўляць і радаваць".¹² Некаторыя даследчыкі адзначаюць засілле рэпрадуктыўных метадаў навучання, што адмоўна сказваецца і на якасці самога навучання.

Безумоўна, нельга падрыхтаваць творчага спецыяліста, будуючы навучанне толькі на рэпрадуктыўных метадах. Але ж важны комплекс гэтых метадаў. На думку І.Я.Лернера, абодвы метады — інфармацыйна-рэцэптыўны і рэпрадуктыўны — дзеля забяспячэння засваення гатовых ведаў і ўменняў маладым пакаленнем былі і застаюцца самымі эканомнымі і мэтазгоднымі.¹³ Толькі рацыянальная сукупнасць гэтых метадаў дазваляе вырашаць задачы творчага выхавання.

¹ Вопросы философии. 1975. №8. С. 151.

² Сел ь е Г. От мечты к открытию: Как стать ученым. М., 1987. С.72.

³ Там же. С.75.

⁴ Le prix Nobel en 1903. Stockholm, 1906.

⁵ Гл.: Шубинский В. С. Педагогика творчества учащихся. М., 1988. С.14.

⁶ Станиславский К. С. Собрание соч. М., 1954. Т.1. С.244.

⁷ Гл.: Парсонс Г. Человек в современном мире. М., 1985. С.210.

⁸ Гл.: Шубинский В. С. Указ.соч. С.23—25.

⁹ Сухомлинский В. А. Избр. соч.: В 3т. М., 1979. Т.1. С.528.

¹⁰ Шубинский В. С. Указ.соч. С.27.

¹¹ Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Киев, 1969. С.169.

¹² Корчак Януш. Избранные педагогические произведения. М., 1979. С.23.

¹³ Гл.: Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. М., 1981.

В.Н. КИРЬСЬ

АД СЛУХАННЯ ДА ГАВАРЭННЯ НА БАЗЕ АЎДЗІТЫЎНАГА ІНЦІАМОЎНАГА ТЭКСТУ

У цяперашні час аўдзіраванне як адзін з відаў моўнай дзейнасці прыцягвае самую пільную ўвагу метадыстаў і псіхолагаў. Актуальнасць тэмы дыктуецца той роляю, якую слуханне адыгрывае ў працэсе моўнай камунікацыі наогул, а таксама ў выкладанні замежных моў, якое ў апошні час набывае ўсё больш камунікатыўную накіраванасць.